ОРИЖИНАЛ ЈАРАДЫЧЫЛЫГ ЈОЛУ

Халглар вә милләтләр арасындакы јахынлашма просесиндә мүһүм рол ојнајан амилләрдән бири онларын мәдәни вә әдәби әлагәләри, бир-бирини мә'нәви чәһәтдән гаршылыглы сурәтдә зәнкинләшдирмәсидир. Бу бахымдан, үмумиләтлә, дүнја әдәбијјаты, о чүмләдән совет вә рус әдәбијјаты илә гаршылыглы әлагәләри тәдгиг едиб елми сурәтдә ишыгландырмаг бүтүн совет филолокијасы кими, мүасир Азәрбајчан әдәбијјатшүнаслығы үчүн дә бөјүк әһәмијјәтә маликдир.

Азәрбајчан—рус әдәби әлагәләринин инкишафында мүһүм хидмәти олан сималардан бири Абдулла Шаигдир. Көркәмли јазычы, нчтимаи хадим, педагог, әдәбијјатшүнас вә тәрчүмәчинин зәнкин рус әдәбијјатыны, онун јүксәк идеја-сәнәткарлыг мәзијјәтләринин дәрк едиб гаврамасы вә өз мә'нәви аләминин үзви бир һиссәсинә чевирмәси мүрәккәб бир просес олмуш вә бу просес бир нечә истигамәтдә кетмишдир. Бә'зи мүлаһизәләр истисна олунмагла, тәәссүф ки, А. Шаигин рус әдәбијјаты илә әлагәси кениш тәдгиг едилмәјиб.

Сәнәткарын XX әср Азәрбајчан тарихи шәраити вә милли әдәби ән'әнәләрлә шәртләнән әдәби јарадычылығы дүнја әдәбијјатынын һуманист хүсусијјәтләри илә, рус әдәбијјатынын реалист вә демократик ән'әнәләри илә дә мөһкәм бағлы олмушдур.

Шаигин рус дили, әдәбијјаты вә педагокикасы илә танышлығы һәлә XIX әсрин ахырларындан башласа да, анчаг 1905-чи ил әрәфәсиндә вә ингилаб дөврүндә мөһкәмләниб. Бу әлагәләр совет дөврүндә даһа кениш өлчүдә шахәләнмиш, әдиб мүасир рус әдәбијјатынын Маршак, Барто вә башга нүмајәндәләриндән чохлу тәрчүмәләр етмишдир.

Әдибин 50 илдән артыг давам етмиш мүтәрчимлик фәалијјәтинин бәһрәләри ајры-ајры вахтларда күллијјатларында, дәрсликләрдә, һабелә гәзет вә журнал сәһифәләриндә чап олунуб, лакин тәрчүмәләр ичәрисиндә индијәдәк чап олунмајанлар да вар ки, онлар һаггында илк дәфә бу мәгаләдә данышылыр.

Рус әдәбијјаты үзәриндә тәрчүмәчилик иши Шаиг үчүн тәкчә рус классик ирсини дејил, үмумијјәтлә, Русијаны, халгын тарихи вә мүасир һәјатыны, мәишәтини, дил вә әдәбијјатыны гаврамаг, өјрәнмәк формасы иди. Бүтүн исте'дадлы, пешәкар мүтәрчимләр кими, Шаигин дә өзүнәмәхсус сечијјәви тәрчүмә принсипләри олуб. Башлыча принсип будур ки, рус әдәбијјатындан тәрчүмә үчүн о, үрәјиндән хәбәр верән әсәрләри сечмишдир. Бу, тәрчүмә әдәбијјаты тарихиндә чох тәсадүф олунан јарадычылыг принсипләриндән бiридир. Бајрону тәрчүмә едән Лермонтов да, Лермонтову тәрчүмә едән Сәһһәт дә, Пушкини тәрчүмә едән Сәмәд Вурғун да бу јола мүрачиәт етмишләр. Ону да дејәк ки, әдиб тәрчүмәчилик фәалијјәтинин илк илләриндә (XX әсрәдәк) бу принсипә әмәл етмәјиб. Тәбиидир, чүнки 90-чы илләр һәлә кәләчәк јазычынын јарадычылыг вә дүнјакөрүшүнүн јенидчә формалашмаға башладығы дөвр иди. Бу вәзијјәт 1905—1907-чи илләр ингилабы дөврүнә гәдәр давам едир.

Тәрчүмәјә башларкән Шаиг Азәрбајчан охучусу үчүн инди һансы әсәрләр даһа вачиб, даһа мараглыдыр, онлар һансы әсәрләри охумаға һазырдырлар? — кими суаллара чаваб вермәли олурду. Икинчиси, бир гајда олараг, тәрчүмә етдији әсәрин идеја мәзмунуну, руһуну, сүжет тамлығыны, һәмин әсәрдәки типик шәраити вә сурәтләри, нәһајәт, әсәрин бәдии тәсвир үсулуну, образлы ифадәләрини сахламаға чалышырды. Лакин бу һеч дә асанлыгла баша кәлмир. Көркин јарадычылыг әмәји сәрф етмәклә бәрабәр, зәрури һалларда мүәјјән сәрбәстлијә дә јол вермәли олурсан. Бә'зән мәтнә мүәјјән ајдынлашдырычы ифадәләр, мисралар да әлавә едилир.

Бу, үмумијјәтлә, поезија тәрчүмәсиндә чох јол верилән јарадычылыг әмәлијјатыдыр. Чүнки «үмуми бир гајда олараг ше'рләри тәрчүмә едәркән оринжиналдан фәрг нәср тәрчүмәсиндәкиндән хејли кениш өлчүдә олур» (А. Шаиг). Әдиб «надир исте'дад» сајдығы Сәмәд Вурғунун «Јевкени Онекин» тәрчүмәсини мәһз белә бир «јарадычы тәрчүмә» һесаб едирди. Лакин оринжинала сәрбәст, јарадычы мүнасибәтин чәтинликләри дә јох дејилдир...

Тәрчүмә етдији әсәрләрин мүәллифләри ичәрисиндә Крылов вә Пушкин, Лермонтов вә Некрасов, Толстој вә Чехов, Горки вә Маршак кими чох чәһәтдән, хүсусилә үслуб, бәдии дил бахымындан бир-бириндән сечилән јазычылар варды. Бу о демәкдир ки, һәмин мүәллифләрин әсәрләрини Азәрбајчан дилинә мүвәффәгијјәтлә чевирмәк үчүн тәрчүмәчидән, Әзиз Шәрифин дедији кими, тәкчә рус дилини јахшы билмәк дејил, ејни заманда бу сәнәткарларын һәрәсинин өзүнәмәхсус оринжинал бәдии дилә, үслуба малик олдуғуну да билмәк, дујмаг, нәзәрә алмаг тәләб олунур...

Мә'лумдур ки, јазычы кими, тәрчүмәчи дә милли әдәби дили инкишаф етдирәнләрдән вә онун сафлығыны, көзәллијини горујанлардан бири олмалыдыр. Бунун үчүн тәрчүмә едилән јазычынын дили илә бәрабәр тәрчүмәчи доғма халг дилини вә әдәби дилин гајда-ганунларыны мүкәммәл билмәли, онун инчәликләрини, чаларларыны һәссаслыгла дујмалыдыр. Шаиг мәһз белә тәрчүмәчиләрдән иди.

Рус әдәбијјатында мүтәрчим Шаигин диггәтини илк нөвбәдә лирик поезија чәлб едирди; јарадычылығында лирикаја кениш јер верән Азәрбајчан јазычысынын рус классикләриндән тәрчүмә үчүн сечдији әсәрләрин дә әксәријјәти лирик ше'рләр, јүксәк емосионал-фәлсәфи мәзмунда олан нәср нүмунәләридир. Сәһһәт кими Шаигин дә әдәбијјат тарихимиздә көркәмли хидмәтләриндән бири будур ки, рус јазычыларындан тәрчүмәләрлә өз милли, доғма әдәбијјатыны идеја-мөвзу чәһәтдән зәнкинләшдирмәкдән әлавә, Азәрбајчан ше'ринә бәдии форма, композисија, үслуб, мәчазлар системи бахымындан бир сыра јениликләр кәтирмишдир.

XX әсрин әввәлиндә Азәрбајчан әдәбијјаты өзүнүн чохәсрлик тарихиндә јени бир инкишаф мәрһәләсинә гәдәм гојмушду вә онун даһа сәмәрәли инкишафы үчүн тәрчүмә әдәбијјатынын бөјүк әһәмијјәти варды. Она көрә чох тәбиидир ки, Н. Нәриманов, Ҹ. Мәммәдгулузадә, Ә. Һагвердијев, Ү. Һачыбәјов, А. Сәһһәт, Ф. Көчәрли кими А. Шаиг үчүн дә бәдии тәрчүмә әсл јарадычылыг иши вә доғма Азәрбајчан әдәбијјатынын үзви тәркиб һиссәләриндән бири иди. Доғма әдәбијјат гаршысында дајанан вәзифәләр тәрчүмә әдәбијјаты гаршысында да дајанырды.

Шаиг рус классикләриндән тәрчүмәјә И. А. Крыловдан башламышдыр. О, дәрин ичтимаи мөвзулу тәмсилләри чевирмәклә јанашы, билаваситә ушагларын тә'лим-тәрбијәсинә көмәк едән, онлара көзәл хасијјәтләр ашылајан тәмсилләрин дилимиздә сәсләндирилмәсинә дә хүсуси фикир вермишдир. Мүәллим Шаиглә мүтәрчим Шаиг бир-бирини беләчә тамамлајыр. Бөјүк јазычынын тәмсилләрини ана дилинә чевирмәклә Шаиг Крыловун она нә гәдәр јахын олдуғуну, Крылов поезијасына нә гәдәр јүксәк гијмәт вердији көстәрмишдир. Тәсадүфи дејил ки, бә'зән әдиб ичтимаи-мәдәни һадисәләр һаггында да фикирләрини Крыловдан кәтирдији мисалларла әсасландырырды. Мисал үчүн, ингилабдан әввәл Бакыда олан «Нинат» чәмијјәтинин мүхтәлиф фикирли адамлардан ибарәт олдуғуну көстәрәркән Крыловун «Өрдәк, Балыг вә Хәрчәнк» тәмсилини хатырладырды...

А. Шаигин тәрчүмәләринин әһәмијјәтини даһа јахшы тәсәввүр етмәк үчүн В. Г. Белинскинин Крылов тәмсилләринин милли руһу, милли колорити һаггында бу сөзләрини хатырламаг лазымдыр: «...онун тәмсилләри нә тәрчүмә, нә тәглид олмајыб, рус тәмсилләридир. Бу о демәк дејил ки, о (И. А. Крылов—Т. Х.) һеч бир заман... Лафонтедән тәрчүмә етмәмиш вә ону тәглид етмәмишдир; јалныз о демәкдир ки, Крылов тәрчүмә вә тәглид едәндә дә јүксәк дәрәчәдә оринжинал рус шаири олмаја билмирди, бачармырды. Онун рус тәбиәти белә иди».

Крылова хас олан бу јарадычылыг хүсусијјәти онун әсәрләрини башга дилләрә тәрчүмә едән классик сәнәткарларын да чохунда варды. Лафонтени «руслашдыран» Крылов вә Крылову «күрчүләшдирән» А. Серетели кими Шаиг дә бөјүк рус тәмсилчисини «азәрбајчанлашдырмаға» чалышырды.

Јери кәлмишкән дејәк ки, Шаиг ибтидаи мәктәбләр үчүн тәртиб етдији дәрсликләринә («Ушаг көзлүјү», «Күлзар» вә с.) Крыловун тәмсилләрини дә салыб, о чүмләдән «Чырчырама вә Гарышга» тәмсили 1912-чи илдә чап олунмуш «Күлзар» дәрслијиндә ушаглара тәгдим едилиб. 1944-чү илдә Азәрбајчанда Крыловун јүз иллик јубилејиндә онун тәмсилләрини дилимизә чевирәнләрин мүсабигәси кечирилиб. Шаиг «Јарпаглар вә көкләр» тәмсилинин тәрчүмәсинә көрә биринчи мүкафата, «Чырчырама вә Гарышга»нын тәрчүмәсинә көрә исә үчүнчү мүкафата лајиг көрүлүб.

Тәрчүмә тарихи көстәрир ки, һәр дөврүн өзүнә көрә мәгбул тәрчүмәси олур, башга сөзлә, бир әсәрин дүнән үчүн уғурлу сајылан тәрчүмәси бу күн охучуну тә'мин етмир, һабелә бу күн јахшы сәсләнән бир тәрчүмәни сабаһ мүтләг бир башгасы илә әвәз етмәк лазым кәлир. Ејни әсәрин бир нечә тәрчүмәси бу чүр јараныб мејдана чыхыр. Мәсәлән, бизә мә'лумдур ки, Пушкинин «Јевкени Онекин»и инкилис дилинә алты дәфә тәрчүмә едилиб... Нәһајәт, буна ајры-ајры дөврләрин, јахуд ејни дөврүн јазычылары арасында јарадычылыг јарышы кими дә бахмаг мүмкүндүр.

Бүтүн дүнја тәмсилчилијинин ән јахшы нүмунәләриндән «Сазандалар», демәк олар, Крыловдан тәрчүмәјә башлајан һәр бир јазычынын диггәтини чәлб едир, һәрә өз исте'дадыны, күчүнү сынамағы, бу әсәрин мә'лум тәрчүмәсини даһа да тәкмилләшдирмәји санки өзүнә борч билир. Чар I Александр дөврүндәки дөвләт шурасынын бачарыгсызлығыны ифша едән «Сазандалар»ы Азәрбајчан јазычыларындан А. Сәһһәт, Р. Әфәндијев вә А. Шаиг тәрчүмә етмишдир. Бунлардан охучулар арасында ән чох јајыланы Сәһһәтин тәрчүмәсидир.

Сәһһәтдән сонра тәкрар тәрчүмә етдији тәмсилләрдән бири дә «Гурд вә гузу»дур. Тәрчүмәләрин мүгајисәсиндән онларын һәрәсинин өзүнәмәхсус мүсбәт чәһәти олдуғу мејдана чыхыр. Сәһһәтин тәрчүмәсиндә јарадычы сәрбәстлик, ахычылыг, бә'зи изаһедичи «әлавәләр», Шаигин тәрчүмәсиндә исә оринжиналын мәзмун вә формасыны сахламаг чәһди, дәгиглик вә тамлыг диггәти чәлб едир.

Крылов тәмсилләринин азәрбајчанчаја чеврилмәси просесиндә Шаигин чидди фикир вердији мәсәләләрдән бири дә реалиләр үзәриндә јарадычы тәрчүмә ишидир. Рус милли варлығыны, рус һәјат вә мәишәтини реалистчәсинә әкс етдирмәкдә бөјүк ролу олан реалиләри зәрури өлчүдә вә дәгиг чатдырмаг үчүн Шаиг үч үсулдан истифадә етмишдир. Бири—Крыловдакы бу вә ја башга реалинин азәрбајчанча адекватыны тапмышдыр, мәсәлән, ангел—мәләк («Гарға вә Түлкү»); кум—кирвә («Гурд вә Гузу»), железнаја вила—дәмир јаба («Кәндли вә муздур»)... Икинчиси — русча реалинин мә'нача она чох јахын олан сөзлә вермишдир: ель—чинар («Гарға вә Түлкү»), журналист—гәзетчи («Јаланчы»); камзол — архалыг («Тришканын халаты»); жаркое — говурма («Газлар»); пирог—фәсәли, («Ашчы вә пишик») вә с. Үчүнчүсү — вәзн, ја гафијә хатиринә русча конкрет мә'на ифадә едән реалинин азәрбајчанча нисбәтән үмуми мә'на ифадә едән сөзлә вермишдир: дворјанин — кнјаз («Јаланчы»), јармарка — базар («Һөрүмчәк вә Ары»); уха — шорба («Демјанын шорбасы») вә с.

Шаигин Крыловдан тәрчүмәләри, үмумијјәтлә, Азәрбајчан тәрчүмә әдәбијјаты тарихинин

чох мүһүм, гијмәтли сәһифәләриндән бирини тәшкил едир.

Крыловдан тәрчүмәјә һәлә кечән әсрдән башламасына бахмајараг, артыг бизә мә'лум олдуғу кими, бу ишлә әсаслы сурәтдә анчаг 1944-чү илдән мәшғул олан Шангин о вахта гәдәр сатирик жанр саһәсиндә муәјјән тәрчүмә тәчрүбәси кечдијини ајрыча гејд едилмәлидир; јә'ни Крыловдан чохлу тәрчүмә единчәјә гәдәр о, рус әдәбијјатынын, хүсусилә мәшһур совет сатирикләринин бир нечә әсәрини азәрбајчанчаја чевирмишди. О әсәрләр бунлардыр: К. Чуковски — «Пинти олма», А. Барто — «Пинти гыз», С. Маршак — «Он ики ај», И. Василенко «Јашыл сандыгча» вә с.

Мүәллим-јазычы һәлә 1928-чи илдә ушаглары сәлигәли олмаға чағыран «Тәмизкар» адлы кичик бир ше'р јазмышды. Тәрбијәви мәзмунда олан бу сәмими, ојнаг ше'ри јазандан бир нечә ил сонра әдиб һәмин мәсәләјә бир тәрчүмәчи кими тәкрар гајытмағы лазым билмишди. Бу мәгсәдлә К. Чуковски вә А. Бартонун ше'рләринә мүрачиәт етмишди.

Адларындан да ашкар көрүнүр ки, истәр К. Чуковски, истәрсә А. Барто совет ушаг әдәбијјатынын көзәл әсәрләриндән олан «Пинти олма» вә «Пинти гыз»ы тәрбијәви-әхлаги мәгсәдлә гәләмә алмышлар. Әсәрләрин мәзмуну арасында чох јахынлыг вар. Ушаг һәјатыны, ушагларын мә'нәви аләмини, зөвгүнү, марағыны, мүһакимә вә данышыг тәрзини һәссаслыгла өјрәнмиш һәр ики сәнәткарын әсәрини Шанг дә ејни педагожи мәгсәдлә, өзү дә мәһарәтлә тәрчүмә етмишдир. Диггәти чәлб едән хүсусијјәтләрдән бири пинтилијин, натәмизлијин һәм ајры-ајры сифәтләр, епитетләрлә (Чуковскидә: «пузатыј самовар», «Великиј умывальник», Шангдә: «Јекәгарын самовар», «Үзјујанлар команданы»), мүәллиф сөзү илә, һәм дә сатирик образлыгла ифша едилмәсидир.

Мәнәм, мәнәм
Үзјујанлар команданы!
Ач көзүнү, јахшы таны!
Мәним адым үзјујандыр,
Инсанлара сујум чандыр.

Јахуд, јујучу әшјанын дилиндән сөјләнән бу сөзләр ушаг психолокијасына доғмадыр:

Јујуруг биз, јујуруг биз
Тәмиз-тәмиз, тәмиз-тәмиз:

А. Бартонун «Пинти гыз» әсәри реалист тәрчүмә принсипи әсасында чеврилмишдир. Орижиналда адсыз тәсвир олунан пинти гыза тәрчүмәчи «Һумај» адыны версә дә, әсәрин сүжетини, сатирик руһуну, композисија вә вәзнини максимум дәрәчәдә сахламышдыр.

Гызым Һумај, бир бах:
Әл-ајағын ағапаг,
Јанагларын күл кими,
Сачларын сүнбүл кими...

Тәбдил вә игтибаслары ичәрисиндә ахыр вахтларадәк чап олунмајыб јазычынын шәхси архивиндә әлјазмасы һалында галанлар олдуғу кими, мүәллифинин шәхсијјәти индијәдәк муәјјәнләшдирилмәјән әсәрләр дә вардыр. Шанг совет ушаг јазычысы И. Василенконун кәнчлијин рәшадәти мөвзусуна һәср етдији «Јашыл сандыгча» повестиндән игтибас јолу илә ејни адда («Јашыл сандыгча») бир повест јазмышдыр. Лакин о, башга тәбдил вә игтибасларына нисбәтән зәиф чыхмыш бу әсәри чап етдирмәмиш вә повест «Илләрин төһфәси» мәчмуәсинә салынмамышдыр.

Шангин «Русчадан» гејди илә чап етдирдији «Интигамчы хоруз» вә «Данышан кукла»нын рус әдәбијјатынын һансы конкрет әсәриндән тәбдил, ја игтибас олдуғу илк дәфә бу сәтирләрин мүәллифи тәрәфиндән муәјјәнләшдирилмишдир. «Интигамчы хоруз» пјеси Гримм гардашларынын «Золотој гүс» («Гызыл газ») һекајәсиндән игтибас едилмишдир. «Данышан кукла» пјесинин исә Ј. Олешанын «Три толстјака» («Үч комбул») повестиндән тәбдил едилдијини демәк мүмкүндүр.

1947-чи илдә С. Ј. Маршакын «Он ики ај» әсәрини тәрчүмә етмәклә әдиб өз јарадычылыг ән'әнәләринә вә рус әдәбијјатына дәрин мәһәббәтинә садиг галдығыны бир даһа сүбут едир. Она көрә ки, «Он ики ај» Шангин һәм үслубча, һәм дә орижинал әсәрләриндәки идеја мәзмуну илә сәсләшән — һакимләрин, залымларын, түфејлиләрин ејбәчәрлијинә нифрәтин, садә, мәзлум, аличәнаб инсанларын ләјагәтинә һөрмәт вә еһтирамын бәдии ифадәсини верән көзәл бир сәнәт әсәридир.

Шәрг истибдадына, Шәргдәки сарај һәјатына истеһза илә долу олан «Бир саат хәлифәлик» әсәринин мүәллифи Шангә «Он ики ај»да ән чох хош кәлән чәһәтләр бу әсәрдә феодал сарајынын, орадакы дөвләт ишләринин, әхлаг нормаларынын сатира атәшинә тутулмасы, һабелә бизә Азәрбајчан нағылларындан таныш олан күпәкирән гары, өкеј ана вә өкеј гыз мүнасибәтләринин дәрин һуманист руһда әкс етдирилмәси иди. Маршакын нағыл-пјесиндә әсас гәһрәманлардан биринин — Өкеј гызын Шанг јарадычылығында мүһүм јер тутан нәчиб ушаг сурәтләринә охшамасы да чох шеј дејирди.

«Түлкү һәччә кедир», «Тыг-тыг ханым», «Шәләгујруг» вә с. ушаг әсәрләриндә һејванлары шәхсләндирмә вә данышдырма үсулундан сәнәткарлыгла истифадә едән Шанг «Он ики ај»дакы буна бәнзәр сәһнәләри дә чох тәбии, чанлы ифадәләрлә вермишди. Тәрчүмәнин мүсбәт чәһәтләри сырасында әдибин, Маршакда олдуғу кими, пјесдәки типләрин һәрәсини өзүнәмәхсус дилдә данышдырмасыны, бунун үчүн Азәрбајчан әдәби дилиндәки архаизм вә варваризмләрдән, һабелә рәнкарәнк идеоматик тәсвир васитәләриндән истифадә етмәсини дә гејд етмәк лазымдыр.

Беләликлә, Шангин рус әдәбијјатындан тәрчүмәләринин бөјүк бир һиссәсини тәшкил едән сатирик әсәрләр онун тәрәфиндән азәрбајчанчаја әсл јарадычы тәрчүмә јолу илә чеврилмишдир. Мәзмун дәгиглији көзләнилмиш, үслуб вә ифадә тәбиилијинә диггәт јетирилмишдир. Бүтүн буллара көрә тәрчүмә әдәбијјатымызда Шангин өз јери вардыр...

Тамилла ХӘЛИЛОВА

БЕШИЛЛИЈИН ГАБАГЧЫЛЛАРЫ

ҜҮНЛӘР ЕЛӘ КЕЧИР КИ...

Гыш чыхмышды. Илыг нәфәси илә торпаға чан верән, бағ-бағаты, чөл-чәмәни гыш јухусундан ојадан баһар кәлмишди. Јағыш дамчылары јамачлара ијнә кими санчылырды...

Мирзә Давуд Һүсејнов адына сүдчүлүк-тәрәвәзчилик совхозунун кәнч сағычысы, комсомолчу Солмаз Шејдајева әлиндә кисә ора-бура вурнухурду. Чала-чухурдан, һәмишәјашыл коллу ағачларын алтындан јумшаг от гырыб, тәләсә-тәләсә кисәсинә долдурур, нә сазаглы күләји һисс едир, нә палтарынын исланыб бәдәнинә јапышдығыны дујур, нә дә ајағындакы галошларын сары килә батдығынын фәргинә варырды. Елә һеј от гырпыр, үрәјиндә өзүндән ихтијарсыз јаныглы-јаныглы данышырды: «Нә олду, сәнә, елә бирдән? Нијә сәһәрдән бәри ағзыны ахура узатмырсан?..».

Солмаз кисәсинин долдуғуну көрдүкдә оту тез чијнинә алды вә гача-гача фермаја кетди.

Гапыдан ичәри кечәндә он дөрд инәк башыны она тәрәф чевирди... «Рита»нын гашгабағы јенә јерлә сүрүнүрдү. Саһибинә јазыг-јазыг бахды. Көзләри Солмаза гәрибә көрүндүјүндән дәрһал кисәни јерә атыб она јахынлашды. Башыны, бојнуну, күрәјини тумарлајыб охшады. «Мәним «Рита»м. Фермамызын јарашығы, сәнә тәзә от кәтирмишәм». Солмаз кисәдән бир чәнкә от чыхарыб, тә'рифләјә-тә'рифләјә инәјә сары узатды: «Је, је, иштаһан ачылсын». Инәк бир ота, бир дә сағычыја бахды. «Аһа, дејәсән јејәчәк...». Сонра интизар ичиндә көзләрини инәјин ағзына дикди. Солмаз севинә-севинә икинчи чәнкәни инәјин габағына төкдү. Сонра үчүнчү чәнкә... Јүнкүлчә нәфәс алыб ахурун габағындан чәкилди вә јалныз бу заман јадына дүшдү ки, сәһәрдән ағзына чөрәк дәјмәјиб. Сојудучуну ачды. Сары нәһрә јағы илә үзлү пендир көтүрдү...

Солмазын чијниндән санки ағыр бир јүк көтүрүлмүшдү. Бәдәниндә хош јүнкүллүк дујулурду. Чинс, мәһсулдар инәкләрдән бири нечә күн иди ки, хәстәләнмишди. Солмаз да бу кечә евә кетмәјиб фермада галмышды.

Сағычы олмағы Солмаз лап кичик јашларындан арзуламышды. Бу һагда белә дејир:

— Анам Мирзә Давуд Һүсејнов адына сүдчүлүк-тәрәвәзчилик совхозунун сағычысы иди. Пешәсини чох севирди. Сағычылар арасында һөрмәт газанмышды. Шиширтмә олмасын, анам ферманы еви кими, она тәһким едилмиш инәкләри аз гала өвладлары кими охшајыб-әзизләрди. Инәкләри бир дәгигә көздән гојмазды. Сәһәр чајымызы, чөрәјимизи верди ми, наһара газан асар, хөрәји бөјүк бачым Фәридәјә тапшырыб, фермаја кедәрди. Евә бир дә наһарда гајыдарды. Анчаг наһардан сонра јенә евдә гәрар тутмазды. Инәкләр анама елә өјрәшмишдиләр ки... Чох кечмәди ки, мәндә анам кими сағычы олмаг арзусу ојанды. Амма бу арзуја чатана кими...

....Солмаз һәр күн фермадан гајыдан, өзүндән бир гәдәр јашлы рәфигәси Сабирәјә гибтә һисси илә бахыб дүшүнәрди: «Нә јахшыдыр, һәм охујуб тәһсил алыр, һәм дә ишләјиб донлуг... Нә олајды, мәни дә фермаја ишә көтүрәјдиләр...».

Бир күн үрәјини рәфигәсинә ачды.

— Атан-анан разы олар?—Сабирә гызын үзүнә сынајычы нәзәр салды.

Солмаз өзүнү итирди. Билмирди ки, ата-анасы нә дејәр. Дүшүнүрдү ки, онлар евә әлавә кәлир кәләчәјинә севинәрләр, ахы аилә он нәфәрдән ибарәт иди. Фермада механик ишләјән атасынын донлуғу илә доланмаг чәтин иди. Һәм дә дүшүнүрдү ки, һәлә чох балачадыр, ишә кетмәсинә нә атасы, нә дә анасы разы олар. Анасы хәстәлијинә көрә ики ил бундан әввәл ишдән чыхмышды.

Солмазын сон вахтлар фикри-хәјалы јалныз бирчә о олду ки, бир мүнасиб вахт, мәгам тапыб анасынын үрәјини јумшалтсын. Анасы разылыг версә, атасы да сөз демәз. Амма белә олмамышды...

Бир күн Набат халаја јахынлашыб гызлара мәхсус ширинлилликлә пычылдады:

— Ана, ај ана...

Набат хала Шејданы—оғлуну Бакыја јола салмаға һазырлашырды, техникума дахил олмушду. Пал-палтарыны, китаб-дәфтәрини габлајырды. Она көрә дә чавабы бир аз кечикдирди. Гызы икинчи дәфә она мүрачиәт едәндә сәбирсизлијинә ачыгланды:

— Һә, нә вар, јенә нә чивилдәјирсән?!

Анасынын өткәм чавабындан дурухан Солмаз бир ара сусду.

— Нә дејирсән, Солмаз, киноја кетмәк истәјирсән? Кет... Көрүрсән дә, әлимдә ишим вар...

О, Набат халаја бир аз да јахынлашыб дуруха-дуруха деди:

— Ана, ај ана, билирсән, мән ишә кирмәк истәјирәм...

Набат хала диксинән кими олуб башыны гызына тәрәф чевирди, јашындан хејли балача көрүнән Солмаза һејрәтлә бахды:

— Сән?

Бир-ики дәгигәдән сонра үрәјини сындырмајыб деди:

— Нә олар, лап јахшы фикирдир, бөјүјәрсән ишләјәрсән. Һарда ишләмәк истәјирсән, гызым?

— Фермада. Сағычы олмаг истәјирәм, ана. Бу пешә хошума кәлир. Нә јахшы иди о күнләр, сәнинлә фермаја кедирдим.

Набат хала гашларыны чатды, көзләрини гыјыб гызына бахды.

— Јох, гызым,—деди,—сән һәлә балачасан, алтынчы синифдә охујурсан. Атан дејир ки, Солмаз дәрсләринә јахшы һазырлашыр, нә гәдәр чанымда су вар, охудачам гызымы.

Солмаз бахышларыны јерә дикиб аста, гылыглы бир сәслә:

— Нә олар,—деди,—ахшамлар охујарам, күндүзләр ишләјәрәм, Сабирә кими...

Гоншуларынын гызы Сабирә Шүкүрова һәм совхозун фермасында сағычы иди, һәм дә ахшам мәктәбиндә тәһсил алырды.